

Бердянський державний педагогічний університет
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи

магістр
(освітній ступінь)

на тему

**“СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ
ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ”**

Виконала: здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
II курсу, групи м25СР-з
Галузь знань 23 Соціальна робота
спеціальність 231 “Соціальна робота”
Освітньо-професійна програма:
“Соціальна педагогіка”

РУДОВА Ірина Володимирівна

Керівник:
к.пед.н., доцент Анастасія ТУРГЕНЄВА

Рецензент:
к.пед.н., доцент Анастасія ПОПОВА

2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ	7
1.1 Злочинність серед неповнолітніх як соціально-педагогічна проблема.....	7
1.2. Характеристика факторів, що впливають на скоєння злочинів серед неповнолітніх.....	23
1.3 Соціально-педагогічні умови профілактики злочинності серед неповнолітніх.....	33
Висновки до першого розділу	42
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	44
2.1 Дослідження схильності неповнолітніх до скоєння правопорушень	44
2.2 Розробка програми профілактики правопорушень серед неповнолітніх як форми попередження злочинності	54
Висновки до другого розділу	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	69
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства в період підліткового віку відбуваються складні та протиріччями наповнені зміни, які називають важкими, критичними та перехідними. Така характеристика пояснюється значущими трансформаціями, що часто вказують на радикальне перетворення попередніх позицій, особливостей активності, інтересів та взаємин підлітка. Ці зміни відбуваються протягом короткого періоду, часто є несподіваними і мають стрибкоподібний та бурхливий характер. Практично завжди ці перетворення супроводжуються виникненням суб'єктивних труднощів для підлітка.

Виховання також ускладнюється, оскільки підліток не слухається, виявляючи опір та протест у різних формах, такі як упертість, грубість, негативізм та замкненість. Відбувається перехід від дитинства до юності, від незрілості до зрілості, і ця особливість виявляється в фізичному, розумовому, моральному, соціальному та духовному розвитку особистості. Ці значущі зміни часто супроводжуються порушеннями у поведінці, які не відповідають суспільним нормам, таким як моральні, правові, побутові, дисциплінарні та інші.

В Україні щорічно близько 11 тисяч дітей скоюють суспільно небезпечні вчинки до досягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність. Вони “опановують” нові види злочинів, що колись вважались “дорослими” – вимагання, шахрайство. Деякі вчинки таких злочинців відзначаються особливою жорстокістю і цинізмом.

Спостерігається тенденція щодо скоєння правопорушень у закладах освіти, проявів жорстокості та насильства серед підлітків, які вони знімають на мобільні телефони. Ця тема стає провідною в засобах масової інформації.

Актуальність порушеної проблеми підсилює і той факт, що кількість засуджених підлітків та молоді складає понад 50% від загальної кількості

засуджених. Кожен другий злочин неповнолітніх – тяжкий. Зростає злочинність серед дівчат. На 20% збільшилася рецидивна злочинність. До 70% молодих людей, які скоїли протиправні дії, перебували у нетверезому стані. Майже 40% підліткових правопорушень мають груповий характер.

З кожним роком злочинність набуває все більшого розмаху. Від рук злочинців щоденно в середньому гине 13 осіб. Успішне попередження злочинів можливе лише в тому випадку, якщо увагу буде сконцентровано на особистості злочинця, оскільки саме особистість є носієм причин їх вчинення. Тому можна сказати, що ця особистість – основна і найважливіша ланка всього механізму злочинної поведінки. Ті її особливості, що породжують таку поведінку, повинні бути безпосереднім об'єктом попереджувального впливу.

Наразі в Україні склалися об'єктивні передумови для зростання рівня злочинності серед неповнолітніх, а саме: психологічний дискомфорт, свідомий вплив криміногенних структур на молодь через наркотики, існування великої кількості алкоголізованих сімей, педагогічна пасивність сімей, збільшення кількості неповних сімей, недоліки в організації освітнього процесу в закладах освіти та інші.

У педагогічній теорії та практиці певні аспекти соціальної та виховної роботи з неповнолітніми злочинцями розглядали В. Бех, І. Бех, І. Зверева, Л. Зюбін, А. Капська, Л. Коваль, І. Козубовська, Л. Міщик, А. Мудрик, В. Оржеховська, І. Пінчук, Л. Романишина, С. Толстоухова, І. Трубавіна, С. Хлебик та інші.

У психології та соціології психологічні особливості неповнолітніх та причини виникнення відхилень в їх поведінці вивчали І. Башкатов, Б. Братусь, Я. Гілінський, О. Змановська, Ю. Клейберг, І. Кон, К. Леонгард, Н. Рейнвальд, Д. Фельдштейн та інші.

Проблема відхилень у поведінці стає все більш поширеною у наш час, і лише невелика кількість людей звертає увагу на профілактику таких девіацій. Оскільки ці відхилення часто виявляються у підлітків, які важко коригуються

та піддаються профілактиці будь-якої поведінки, що не відповідає суспільним стандартам. Девіації можуть приймати різні форми, такі як алкогольне або наркотичне вживання, залежність від азартних ігор або інтернет-залежність, і розвиватися на різних етапах. Ефективна профілактика девіацій серед підлітків може допомогти їм обрати правильний шлях у житті. Отже, тема нашого дослідження “Соціально-педагогічні умови попередження злочинності серед неповнолітніх” є актуальною.

Об’єкт дослідження: злочинність неповнолітніх як соціальне явище.

Предмет дослідження: профілактика злочинності неповнолітніх.

Мета дослідження: проаналізувати сутність та особливості підліткової злочинності, визначити рівень схильності до скоєння правопорушень та розробити програму з профілактики правопорушень як форми попередження злочинності неповнолітніх.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу наукової літератури виявити ступінь дослідження проблеми злочинності серед неповнолітніх.

2. Охарактеризувати фактори, що впливають на скоєння злочинів серед неповнолітніх.

3. Визначити соціально-педагогічні умови попередження злочинності серед неповнолітніх.

4. Дослідити схильність неповнолітніх до скоєння правопорушень та розробити програму профілактики правопорушень серед неповнолітніх.

Для розв’язання поставлених завдань використано комплекс різноманітних **методів дослідження:**

– *теоретичні:* вивчення, аналіз і узагальнення соціально-педагогічної, соціологічної, психологічної та навчально-методичної літератури; порівняння, систематизація, системно-структурні та системно-функціональні методи, які дозволили узагальнити теоретичний матеріал з проблем дослідження,

з'ясувати й обґрунтувати особливості попередження злочинності серед неповнолітніх;

– *емпіричні: опитування, тренінг.*

– *математичної статистики* для кількісного й якісного аналізу емпіричних даних.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 118 сторінок, із них основного тексту – 68 сторінок.

ВИСНОВКИ

У ході нашого дослідження нами було зроблено наступні висновки.

На основі аналізу літератури було визначено поняття “злочинність” та “профілактика злочинності серед неповнолітніх”.

Розкрито фактори, що детермінують злочинну поведінку особистості: зовнішні умови фізичного середовища (кліматичний, геофізичний, екологічний); зовнішні соціальні умови; внутрішні спадково-біологічні та конституційні передумови; внутрішньо особистісні причини та механізми поведінки.

Зазначено, що існує певний набір якостей і особливостей особистості, що характеризує неповнолітніх злочинців. Основними серед них є нестійкість ціннісних орієнтацій, психічна агресивність, соціальна пасивність, підвищена тривожність, конфліктогенність та інше. Рання діагностика цих якостей, виявлення причин відхилень в поведінці та вживання відповідних заходів сприятимуть підвищенню ефективності профілактичної роботи з неповнолітніми.

На сьогодні існує велике розмаїття форм та методів роботи з попередження злочинності серед неповнолітніх, але слід відзначити, що злочин можливо попередити та слід звертати увагу на ранню профілактику злочинності серед неповнолітніх, яка б базувалася на принципах гуманізму.

Проведено опитування для виявлення схильності неповнолітніх до скоєння правопорушення зокрема, та проявів відхилень у поведінці в цілому. Дослідження проводилося на базі Комунального закладу освіти “Середня загальноосвітня школа № 63” Дніпровської міської ради, у якому взяли участь 167 учнів 7-9 класів за допомогою опитувальника визначення схильності до девіантної поведінки (автор – О. Орел).

Узагальнюючи отримані результати діагностики, ми констатували, що у більшості учнів, які брали участь в опитуванні низький рівень схильності до

девіантної поведінки; а у кількості учнів, у яких середній та низький рівень – не велика різниця. Не дивлячись на те, що у більшості учнів низький та середній рівень схильності до девіантної поведінки, ми вважаємо за необхідне розробити програму з профілактики правопорушень неповнолітніх з метою попередження проявів девіантної, деліквентної, злочинної поведінки неповнолітніх.

Розроблено програму профілактики правопорушень неповнолітніх, яка спрямована на формування в підлітків свідомості щодо їхніх особистих цінностей, розуміння та прийняття цінностей інших, відчуття відповідальності за власне життя, оптимізацію процесу постановки життєвих цілей та пошуку шляхів їх досягнення, підвищення мотивації та розвиток здатності до самоаналізу. Як результат: учасники програми розвинуть власні навички захисту своїх прав, комунікації та вирішення конфліктів, а також навички побудови взаєморозуміння та взаємоповаги в стосунках. Вони визначать життєві цілі та ресурси для їх досягнення, розвиватимуть уміння розрізняти почуття й емоції, аналізувати конфліктні ситуації та розуміти свою роль у їх вирішенні. Також вони розвинуть лідерські якості, навчатимуться ставити цілі та реалізовувати їх соціально прийнятним способом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белякова О. С., Макар Л. М. Технології профілактики адиктивної поведінки із застосуванням інтервенцій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 66. Т. 1. С. 131–135.
2. Бойчук А. Ю. Поняття, причини і ознаки правопорушень: до онтології розуміння. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 1. С. 3–7.
3. Болотна А. В. Сімейне неблагополуччя як фактор злочинності неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського університету, Педагогіка Соціальна робота*, випуск 1 (38). 2020. Т. 46. №. 1. С. 13–17.
4. Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.
5. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків : навч.-метод. посібник до спецкурсу “Психологія девіацій” для студентів спеціальності “Соціальна робота” у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. К., 2016. 188 с.
6. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень : навч. посіб. К. : ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2017. 174 с.
7. Грюк В. Більшість злочинів неповнолітні вчиняють у віці 16-17 років. URL : https://chrg.gov.ua/ua/int.html?_m=publications&t=rec&id=297342
8. Денисов С. Ф. Детермінанти злочинності і моделі кримінологічної превенції злочинів молоді : монографія. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2010. 395 с.
9. Дідківська Г. В. Сімейне неблагополуччя в системі детермінантів злочинності неповнолітніх в Україні : монографія. Вінниця : Нілан ЛТД, 2017. 220 с.
10. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.

11. Завацька Л. М. Дослідження ставлення неповнолітніх до проявів насильства у дитячо-підлітковому середовищі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Вип.150. Чернігів : ЧНПУ. 2018. Серія: Педагогічні науки. С. 49–54.
12. Залялова І. М., Політова А. С. Чинники злочинності неповнолітніх (на підставі соціологічного дослідження). *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. (3(5)). С. 118–127.
13. Капська А. Й. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : навчально-методичний посібник / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Інститут соціальної роботи та управління. Київ : Слово, 2015. 323 с.
14. Кизименко Л. Д., Бедна Л. М. Словник-довідник соціального працівника для студентів та соціальних працівників. URL : <http://ipp.lp.edu.ua/Library/004/004.html>
15. Клочко О. О. Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки : навчально-методичний комплекс для студентів спеціальностей “Соціальна педагогіка”; “Соціальна робота”. Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. 93 с.
16. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213–330) : Закон України від 14.10.2023 р. № 8073-Х / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>
17. Колесник А. Г. Соціально-педагогічна проблема важковиховуваності дітей. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського* : зб. наукових праць. Миколаїв, 2018. № 3(62). С. 157–161.
18. Кордунова Н. О. Проблеми виникнення антисоціальних груп підлітків. *Психогенеза особистості: норма і девіація* : зб. наук. статей; [гол. ред. Я. Гошовський]. Луцьк: Вежа – Друк, 2018. С. 262–268.

19. Лісова Н. В. Проблемні аспекти злочинності неповнолітніх. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 61–67.
20. Луцик Г. Теоретичні засади соціально-педагогічного супроводу девіантних підлітків. *Нова педагогічна думка*. Науково-методичний журнал. № 4, 2014. С. 142–143.
21. Лютий В. П. Профілактика правопорушень неповнолітніх як напрям соціальної роботи. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. №. 2. С. 54–61.
22. Лях Т., Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Т. 3. С. 224–228.
23. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. К. : Либідь, 2011. 520 с.
24. Момоток Т. П. Основні напрямки попередження злочинності неповнолітніх на загальнодержавному та регіональному рівнях : метод. посібник. Черкаси, 2011. 92 с.
25. Мотунова Н. В. Сутність поняття профілактики правопорушень серед неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2014. Вип. 31. С. 104–106.
26. Мураненко К. Ю. Зарубіжний досвід профілактики правопорушень серед неповнолітніх. *Psychological journal*. 2019. (2(22)). С. 85–98.
27. Нечипорук Л. Важковиховуваність як соціально-педагогічна проблема. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 4. С. 87–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2018_4_25.
28. Нечипорук Л. Змістові орієнтири центру соціальних служб у профілактиці девіантної поведінки неповнолітніх. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. №. 1 (10). С. 14–21.

29. Організація соціально-педагогічної підтримки школярів групи ризику : метод. посіб. / [Алексєєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Куниця Т. Ю., Малиношевський Р. В., Сергєєва Н.В.] / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. К. : ТОВ “Задруга”, 2017. 168 с.

30. Оржеховська В. М. Духовно-моральна спрямованість виховання в контексті профілактики негативних проявів у поведінці неповнолітніх. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2011. Т. 2. №. 15. С. 218–225.

31. Орос О. Деякі аспекти соціальної роботи з неповнолітніми, які демонструють протиправну поведінку. *Надання соціальних послуг в умовах децентралізації : проблеми та перспективи* : матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 25 вересня 2020 р.) / За ред. О. Бартош, С. Литвинової, В. Панка, Ф. Шандора. Ужгород : ФОП Роман О. І., 2020. С. 77–78.

32. Охріменко І. М., Лигун Н. В. Утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність : психологічні детермінанти. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 179–188.

33. Панасенко Е., Макаренко А., Стрижак Р. Проблема девіантної та делінквентної поведінки у неповнолітніх правопорушників: психолого-педагогічний аналіз. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2020. №. 1 (99).

34. Петровська К. Соціально-психологічні чинники ризикованої поведінки молоді. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогіка. 2015. № 1. С. 134–138.

35. Підліткова злочинність: протягом року неповнолітні скоїли понад 3,5 тисячі правопорушень. URL : <https://hromadske.ua/posts/pidlitkova-zlochinnist-protyagom-rokunepovnolitni-skoyili-ponad-35-tisyachi-pravoporushen>

36. Про затвердження державного стандарту соціальної послуги профілактики : Наказ Міністерства соціальної політики України від 10.09.2015 р. № 912. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text>

37. Про затвердження Порядку ведення обліку дітей дошкільного, шкільного віку та учнів : Постанова КМУ від 19.09.2023 р. № 684. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D0%BF#Text>

38. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 03.08.2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

39. Про охорону дитинства : Закон України від 05.10.2023 р. № 2402. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

40. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 05.06.2023 р. № 463. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

41. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 03.08.2023 р. № 2558. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14/ed20230803#Text>

42. Романюк М. М. Запобігання та профілактика злочинності неповнолітніх. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави* : матеріали XII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 26 березня 2020 р. Одеса : ОДУВС, 2020. 268 с. / С. 190–192.

43. Сєдих К. В., Моргун В. Ф. Делінквентний підліток : навчальний посібник. К. : “Слово”, 2015. 272 с.

44. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми / А. В. Аносова та ін.; за ред. : Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. Ч. 2. 352 с.

45. Степанов В. Ю. Вплив засобів масової інформації на свідомість молоді. *Культура України*. 2012. Випуск 38. С. 57–63.

46. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки : український і міжнародний досвід : монографія / О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 300 с.

47. Тіточка Т. І. Специфічні риси неповнолітніх осіб як об'єктів віктимізації в Україні. *Право і суспільство*. 2022. №. 5. С. 224–228.

48. Ткачова О., Вітліна М. Чинники, що впливають на злочинність неповнолітніх. *Молодий вчений*. 2018. №. 11 (63). С. 929–932.

49. Федорченко Т. С. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія. Черкаси : ФОБ Чабаненко Ю. А., 2011. 492 с.

50. Фіцула М. М., Парфанович І. І. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. 432 с.

51. Шкляр А. Профілактика правопорушень неповнолітніх : сутнісна характеристика. *Соціально-освітні доміанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти* : збірник наукових статей / Бердянський державний педагогічний університет ; укладач Петровська К. В. Бердянськ. 2019. С. 212–216.

52. Юзікова Н. С. Злочинність неповнолітніх як відображення соціально неприйняттого розвитку особистості (соціалізації). *Право і суспільство*. 2015. №. 4. С. 160–166.